

Bernat Nadal i Crespí, bisbe de Mallorca (1794-1818): formació, experiència professional i projecte pastoral¹

Pere Fullana Puigserver

Director de l'Arxiu Capítular de Mallorca. Professor de la UIB i del CESAG

Introducció

Aquest treball té com a principal objectiu introduir els grans trets del pla pastoral de Bernat Nadal Crespí (Sóller, 1745 - Palma, 1818), bisbe de Mallorca entre 1794 i 1818. Es tracta d'un pontificat d'una durada llarga –vint-i-quatre anys–, en una conjuntura significativa de canvi, com un pont entre l'Antic Règim i els primers assaigs d'un model de societat liberal. Com es manifesta en altres treballs d'aquest mateix volum, el bisbe Bernat Nadal és conegut per haver participat com a diputat a les Corts de Cadis (1810-1813) i presidit l'assemblea; però també per haver dissenyat un model de gestió pastoral que assentà els fonaments d'una Església que posava la mirada en la catequesi, la formació, l'interioritat de l'experiència religiosa i la vivència de la fe. Creava, així, un primer marc que, lentament, es configuraria com un model pastoral nou, que transitava del barroc i el regalisme a la recuperació de la cultura clàssica i a l'ultramontanisme, sobretot en el tombant del procés revolucionari francès, amb la derrota definitiva de Napoleó.

¹ Aquesta comunicació ha fet servir documentació obtinguda en el marc del projecte «Inventari i estudi de les col·leccions de fonts fotogràfiques per a la història de l'educació a Mallorca (1939-1990)», EDU2011-23.831, amb finançament del Ministeri de Ciència i Innovació en el marc del Pla Nacional I + D + i 2008-2011. L'autor del text és membre del Grup d'Estudis d'Història de l'Educació (Universitat de les Illes Balears), que ha rebut el patrocini de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears i concretament de la Direcció General de Recerca, Desenvolupament Tecnològic i Innovació de la Conselleria d'Innovació, Interior i Justícia, i el cofinançament amb fons FEDER.

Diversos estudis avalen la rellevància d'aquest pontificat, la majoria dels quals presentats en el marc de l'episcopologi mallorquí o de la història de l'Església,² d'altres, seguint el mestratge de mossèn Josep Rullan, l'han estudiat parcialment des de Sòller, com ara Antoni Pons, Andreu Arbona o J. Morell; fins a arribar a aquells historiadors que s'han interessat per aquest solleric bisbe i diputat, com ara el cas de Josep Nicolau Bauzá, Miquel Duran Pastor, Miquel Ferrer Flórez, i d'una forma més parcial per Valentí Valenciano i un servidor arran de l'edició del *Diccionario de Diputados Españoles*.³ Només per totes aquestes aportacions ja ens adonam de la magnitud de la vida i obra d'aquest prevere i bisbe mallorquí, mentre percebem que estam davant una figura que mereix una actualització en profunditat, atesa la rellevància i la transcendència de la seva obra, tant pel que fa al disseny de la societat mallorquina moderna com en allò que afecta l'interior de la Diòcesi de Mallorca. Hem tingut ocasió de constatar-ho amb les intervencions que m'han precedit, que han apuntat els principals caires d'interès d'aquesta figura que podríem denominar de primer nivell i de referència en la història política i religiosa del país.

Aquesta intervenció se centrarà fonamentalment en tres parts. Una de primera dedicada a l'origen familiar i social de Bernat Nadal, amb la finalitat d'explicar com emergeix la seva figura i com se situa entre les elits socials durant la segona meitat del segle XVIII. En una de segona introduïrem una sèrie de referències documentals bàsiques i noves que completen el paisatge explicatiu de la forma com Nadal arriba a l'episcopat, el 1794. I, finalment, dedicarem una tercera part, més extensa com se suposa, a descriure el pla pastoral, el projecte d'un bisbe il·lustrat, conscient que viu el darrer tram d'un model de societat que és a punt de desaparèixer i que prepara l'Església per a un temps nou, incert, difícil i dialèctic. Obviarem, per tant, el vessant polític, pedagògic i cívic del bisbe Nadal, per bé que sabem que no es poden separar tan fàcilment de la seva visió pastoral.

² MATEU MAIRATA, Gabriel, *Los Obispos de Malloca*, Editorial Cort, Mallorca 1985; XAMENA, Pere; RIERA, Francesc, *Història de l'Església a Mallorca*, Editorial Moll, Mallorca 1986, pàg. 265-283; GARCIA, Ramon, "Los Obispos de Mallorca (1778-1851): una aproximación prosopográfica", a MARIN GELABERT, Miquel A. (editor), *II Simposium d'Història social de la Religió. La beata Sor Francinaina de Sencelles*, Mallorca 2001, pàg. 215-252.

³ NICOLAU BAUZÀ, Josep, "Un antic col·legial de la Sapiència: el Bisbe de Malloca, D. Bernat Nadal", *Comunicació. Revista del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca* 40-41 (1985), 47-65; DURAN PASTOR, Miquel, *Bernat Nadal i Crespi. Un bisbe solleric que fou diputat a les Corts de Cadis*, Biografies de Mallorquins 13, Ajuntament de Palma 1986; FERRER FLÓREZ, Miguel, "Las críticas al Obispo Nadal Crespi", *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 847 (1993). VALENCIANO, Valentí; FULLANA, Pere, "Nadal Crespi, Bernardo", *Diccionario de Diputados Españoles*, I (1810-1814); ÍD., "Bernat Nadal Crespi", a DD.AA., *Fills Il·lustres de Palma*, Promomallorca-Diari de Balears, Ajuntament de Palma 2008, pàg. 334-337.

1. Sóller, origen familiar i formació de Bernat Nadal i Crespi

Bernat Nadal i Crespi va ser batiat a Sóller el 5 d'abril de 1745.⁴ Molts personatges de primer nivell del segle XVIII ho devien tot a la gràcia del poder i als mèrits individuals, que, en alguns casos com el que ens ocupa, potser estan relacionats exclusivament amb la capacitat intel·lectual. El relat sobre la infància de Nadal dibuixa un nin estudiós o amb habilitats per a l'estudi, encaminat a l'estament eclesiàstic. Encara desconeixem amb exactitud la seva formació entre els sis i els devuit anys, per bé que suposam que, inicialment, hauria estudiat en el Convent de Jesús, dels framenors de Sóller; als deu o onze anys passà a Palma, on hauria estudiat gramàtica, fins que s'hauria matriculat a la Universitat Literària de Mallorca, amb catorze o quinze anys. El seu nebot i secretari, Antoni Oliver Nadal, sortí al pas d'algunes crítiques que, mort el bisbe, es feren al seu passat i destacà la seva formació precoç i autodidacta:

“á la edad de once años en que vino a esta capital á estudiar Retórica y Humanidades, fue el pasmo y la admiración de los hombres sabios, porqué a la sazón tenía ya mucha noticia de la historia eclesiástica y de la de España y Mallorca; estaba suficientemente instruido en la Aritmética y en los elementos de Algebra y Geometría, y tenía unos conocimientos más que regulares de la Geografía, Cronología y Astronomía; siendo lo más maravilloso que todo esto lo había aprendido el solo sin ayuda de maestros, porque en las escuelas y aulas á que concurrió hasta dicha edad, enseñaban solamente las primeras letras y la gramática latina.”⁵

Segons els mèrits personals o curriculum que ell mateix féu servir en el moment d'accedir a oposicions,⁶ confirma que amb devuit anys, és a dir, el 1763 obtingué una beca al Col·legi de la Sapiència de Palma. Des del 20 de març de 1763 i fins a 1771 va ser col·legial d'aquest Col·legi Major i rector de la dita institució en dues ocasions.⁷ Estudià a la Reial i Pontificia Universitat

⁴ Se suposa que degué néixer el mateix dia. La majoria de biografies afirmen que va néixer el 5 d'abril de 1745.

⁵ OLIVER NADAL, Antonio, *Adición al elogio histórico del ilustrísimo señor D. Bernardo Nadal y Crespi, Obispo de Mallorca*, Impr Villalonga, Palma 1819, pàg. 1-2; MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio histórico del Ilustrísimo y Reverendísimo Señor D. Bernardo Nadal y Crespi, Obispo de Mallorca, socio de mérito de la Real Sociedad Económica de Amigos del País, leído en la Junta Ordinaria que celebró el día 2 de enero de 1819*. Suplemento al Semanario Económico que publica la Real Sociedad Económica Mallorquina, Palma 16 enero 1819, pàg. 1.

⁶ Archivo Histórico Nacional (AHN), Estado, Leg. 3435. Nunciatura Apostólica de Madrid 1791. Expediente personal del abreviador Dn. Bernardo Nadal.

⁷ *El Pontificio Colegio Luliano de Ntra Sra de la Sapiencia*, Palma de Mallorca 1985, pàg. 47: A la Sapiència coincidí amb Joan Muntaner Garcia.

Lul·liana i Literària de Mallorca⁸ des del 1761, concretament filosofia lul·liana amb el catedràtic Bartomeu Vert,⁹ i, amb denou anys era batxiller en Filosofia (1764) i doctor i mestre en la matèria aquell mateix any de 1764. A continuació estudià teologia a la mateixa universitat, on obtingué el batxillerat i el doctorat el 28 de juny de 1765. Segons el seu currículum, ensenyà durant tres cursos acadèmics com a lector de Filosofia en la mateixa Universitat Lul·liana de Mallorca (1767-70). Mentre exercia com a docent va ser ordenat prevere, el 23 de desembre de 1769; un any després oposità, sense èxit, a la canongia magistral de la Catedral de Mallorca (desembre de 1770 - març de 1771),¹⁰ i, poc després, obtingué la vicaria de Mancor de la Vall (1771).

Mentre exercia pastoralment a Mancor, el 1776 obtingué el batxillerat en Cànon i Lleis i el doctorat el 1777. El seu exercici pastoral apareix com una excepció, com un període extraordinari en el seu trajecte professional i en la seva carrera eclesiàstica. Com a hipòtesi, consideram que hi ha indicis que apunten una certa vinculació de Bernat Nadal a la casa Descatlar, concretament a Jordi Abrí Descatlar, el fill del qual va ser el primer marquès del Palmer, senyor de Massanella. El 1770, havia estat fundada la vicaria *in capite* de Mancor, en bona part en una conjuntura d'una certa ascendència social en aquella contrada d'aquesta possessió i dels seus propietaris.¹¹ Els jardins, les cases i el conjunt monumental d'aquella finca palesen la rellevància d'aquest llinatge. Guillem Abrí Descatlar va ser el darrer senyor de la Bossa de l'Or, presidia el Consell de l'església de Mancor i va ser el promotor de la nova vicaria, erigida pel bisbe Francisco Garrido de la Vega.

A partir d'aquestes dades, el jove prevere Bernat Nadal Crespí apareix com a filòsof i teòleg amb projecció acadèmica; amb inquietuds pastorals, i amb la intenció d'ascendir en l'escalafó eclesiàstic, un objectiu corrent entre els joves més brillants de l'època o entre aquells que pertanyien a l'aristocràcia local, i per extensió d'aquells que treballaven al servei de la noblesa. Com a vicari de Mancor de la Vall, Nadal lluità perquè es repectassin els drets que

⁸ Cf. RAMIS BARCELÓ, Rafel, "Sobre la denominación histórica de la Universidad de Mallorca: problemas institucionales e ideológicos en torno al lulismo", en *Cuadernos del Instituto Antonio de Nebrija* 13/2 (2010), 248-263.

⁹ PUIGSERVER LLULL, Gerónimo, *Biografía del Ilustrísimo y reverendísimo Señor Don Bernanrdo Nadal y Crespí, dignísimo Obispo de Mallorca*, Imprenta de Juan Colomar, Mallorca 1864, pàg. 6.

¹⁰ ACM, 01-10 ACA 051: Actes Capitulars 1769-1771, f. 180-180 v: relació de mèrits de Bernat Nadal. Oposità a la canongia magistral de la Catedral, que havia quedat vacant per defunció de Nicolau Femenies. En aquella convocatòria s'hi presentaren Bartomeu Verd, Antoni Lladó, Antoni Vives, Pere Sard, Antoni Evinent, Bernardí Rosselló, Pere Torrendell, Antoni Nicolau Lobo, Ramon Serra, Jaume Mudoy i el mateix Nadal. El maig de 1771, Antoni N. Lobo, paborde de la Seu, obtingué la canongia.

¹¹ FIOL MATEU, Gabriel, *Monografía de la Iglesia de Sant Joan Baptista de Mancor de la Vall*, Consell Insular de Mallorca – Ajuntament de Mancor de la Vall – Govern de les Illes Balears [1988].

tenia en relació amb l'administració dels sagraments i les càrregues que pretenia mantenir el rector de Selva, que havia de gestionar un nombre elevat de beneficiats a la parròquia i no estava disposat a transferir certes prebendes que permetien la subsistència del clergat baix resident al municipi. Com se suposa, Nadal estava de pas per Mancor, segurament al servei dels Abrí Descatlar, els seus mentors. Havia oposat a canonge i segurament també ho hauria fet a alguna parròquia si hagués sorgit l'ocasió. Després de sis anys com a vicari *in capite*, a Mancor, se n'hauria anat a Madrid. A Mancor, va ser substituït per mossèn Bartomeu Bosch, antic col·legial de la Sapiència i més tard domer de la Catedral.¹²

2. Carrera professional a la Cort i a la Nunciatura Apostòlica (1782-1794)

En el Col·legi de la Sapiència, Bernat Nadal ja havia manifestat dots de lideratge, en ser elegit en dues ocasions rector del centre. Nadal és sobretot un teòleg, catedràtic substituït durant un temps, oposat, però no obté les prebendes perquè aquestes estan en mans bàsicament de juristes. Entenem que, a partir de 1777, amb la titulació en Cànon i Lleis, Nadal inicià una etapa nova en la seva vida. A Mallorca, des del 1769 tingué llicències per predicar i confessar; i esdevingué un prevere de confiança dels bisbes Francisco Garrido de la Vega (1763-1772) i Juan Díaz de la Guerra (1772-1777), que li confiaren comissions de diversa consideració. La seva partida coincideix amb el final dramàtic del pontificat de Juan Díaz de la Guerra. Segons Joan Muntaner García, abans de sortir de Mallorca, “había merecido con todo el rigor de justicia las condecoraciones académicas en Artes, Jurisprudencia y Teología”.¹³

Entenem que la part més coneguda i rellevant des del punt de vista professional i social està associada a la seva etapa de Madrid. Durant la segona meitat del XVIII un contingent significatiu de preveres mallorquins opta per ampliar estudis i situar-se en diferents indrets de poder eclesiàstic i intel·lectual. Sembla que és també el recorregut de personatges rellevants d'aquest context com Antoni Evinent, Joan Muntaner García o Cristòfol Cladera, per citar-ne alguns dels més coneguts. A Madrid oposat, sense èxit, a dues capellanies a la Real Iglesia de San Isidro, una col·legiata creada arran de l'expulsió de la Companyia de Jesús el 1767. Aquest centre ben aviat esdevingué un

¹² FIOL MATEU, Gabriel, *Monografia*, pàg. 64-66; Un resum de la seva gestió pastoral a Mancor: MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio*, pàg. 2-3.

¹³ MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio*, pàg. 3.

dels àmbits de referència del jansenisme, juntament amb San Fulgencio de Múrcia. Bernat Nadal, tot i no obtenir una prebenda per oposició, va ser nomenat “Colector de la Real Iglesia de San Isidro”.¹⁴ Recordem que José Moñino –comte de Floridablanca– havia liderat la gestió de l’expulsió dels jesuïtes i va ser un dels principals promotors dels corrents il·lustrats regalistes i jansenistes. Indubtablement, Nadal s’ha d’estudiar en el marc d’aquest debat i en connexió amb un col·lectiu d’il·lustrats mallorquins formats en l’àmbit del lul·lisme. La vinculació de Nadal amb les elits de la Cort és cada cop més evident. Joan Muntaner afirmava, el 1819, que “el inmortal Campomanes prendado del raro ingenio del joven balear, le proporciona colocación interina en la iglesia misma [San Isidro]”.¹⁵

Arribat aquest punt, interessa descriure els principals actius de mossèn Bernat Nadal a Madrid. En primer lloc, els seus treballs a l’Oficina de Traducció, per tant, la seva vinculació professional a la Secretaria d’Estat. Diu Gil Novales, “por sus excepcionales conocimientos de lenguas, entre ellas latín, griego, hebreo, portugués, inglés, francés y alemán, hacia 1779 fue nombrado oficial de la interpretación de lenguas, en la primera Secretaría de Estado”.¹⁶ En segon lloc, la seva gestió a la Col·legiata de San Isidro, entenem que representa un vessant personal menys conegut i que mereix un aprofundiment. En tercer, la seva faceta com a predicador. Diu en el seu currículum que predicà cinc quaresmes, tres missions, onze novenes, mes de sis-cents sermons i panegírics, vint-i-dos dels quals a Madrid. Quart, certa documentació el vincula a la direcció de l’Acadèmia Jurídica de la Concepción, a Madrid, on hauria destacat com a jurista. En aquest sentit hem pogut accedir a algunes fonts, com ara una dissertació de Bernat Nadal a la Real Academia de Jurisprudencia, establerta a San Isidro el Real.¹⁷ Durant la primera etapa de la seva estada a Madrid degué ser alumne de Miguel de Vega y Cossio, advocat de l’Il·lustre Col·legi de Madrid, instruïnt-se en tot allò relacionat amb la pràctica forense. Cinquè, la trajectòria de Bernat Nadal ha estat valorada també des del vessant

¹⁴ El 1787 era “Colector de San Isidro”, vegeu *Diario curioso, inédito, económico y comercial* 1787, pàg. 232. El mallorquí Bernardí Rosselló, que oposà a Mallorca, juntament amb Nadal, a la canongia magistral el 1770-1771, feia constar que havia oposat a una prebenda de San Isidro, a Madrid. MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio*, pàg. 3.

¹⁵ MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio*, pàg.3. Campomanes nomenà Nadal penitencier de San Isidro,

¹⁶ GIL NOVALES, A. “Nadal y Crespí, Bernardo (1745-1818)”, a www.mcniografias.com (consultat el 28 de març de 2013).

¹⁷ *Memorial literario, instructivo y curioso de la Corte de Madrid correspondiente al mes de enero de 1784*, Imprenta Real, Madrid, vol. I, pàg. 35 seg. Podria ser el mateix que cita PUIGSERVER LLULL, Gerónimo, *Biografia*, pàg. 9: “Pronunció un discurso en la Corte, el cual fué extraordinariamente aplaudido por los más célebres sabios madrileños, aclamándole por el Fenelon de las Españas. Su entendimiento vivo: su expresión robusta: y su conducta pública y privada, excelente”.

intel·lectual com a autor d'*Historia Sagrada desde el principio del mundo hasta las ruinas de Jerusalén* (1779), una obra que deixà inèdita i que ha suscitat un gran interès als estudiosos del corrent jansenista.¹⁸ Sisè, el 17 de juliol de 1787 va ser nomenat canonge de la Catedral de Mallorca,¹⁹ però continuà a Madrid fins que, el 20 d'abril de 1794, va ser preconitzat bisbe de Mallorca. Aquell mateix any de 1787, el seu hipotètic mentor, Jordi Abrí-Descatlar, deixava de ser el "Senyor de la Bossa de l'Or", honor que havien ostentat els Descatlar des del segle XV, i es tancava la Seca de Mallorca. Aquests fets podrien tenir alguna connexió i permeten imaginar Nadal treballant a Madrid al servei de les finances de Mallorca.

Exceptuant la notícia que redactà, el 1779, la *Historia Sagrada* i tingué alguna intervenció pública a la Reial Acadèmia de la Concepció, a penes no disposam, encara, de més informació sobre l'estada de Nadal a Madrid entre 1777 i 1782. El 1782 s'hauria incorporat a la Secretaria de la Interpretació de Llengües²⁰ en qualitat d'habilitat, lloc que ocupà fins el 1789.²¹ El 1787 era oficial segon de la Secretaria de la Interpretació de Llengües i sol·licitava que es demanàs un breu a Roma que li permetés continuar a Madrid, després de conferir-li el deganat a la Catedral de Mallorca.²² El 1789, havia accedit a la plaça d'oficial major, per mort de qui l'ocupava, i es va fer càrrec de revisar i corregir la documentació oficial.²³ El 1791, essent oficial major de la Secretaria de la Interpretació de Llengües, demanava alguna contraprestació, segurament perquè devia estar acordat que cobrava la seva part com a degà del Capítol de Mallorca.²⁴ Cobra tres sous per cada full de traducció, "ahora se le ha aumentado el trabajo porque tiene que ver y corregir todas las traducciones para que salgan sin nota alguna, y se le han aminorado los emolumentos, por lo que no le queda tiempo para traducir". No té sou adicional de la traduc-

¹⁸ DURAN PASTOR, Miquel, *Bernat Nadal*, o.c., pàg. 35-36. Coneixem l'obra sobretot per la notícia que en dóna Joaquim Maria Bover, que l'hauria coneguda, encara, a través dels hereus del bisbe. Es tractava d'una obra manuscrita en dos toms, segurament una versió castellana de l'obra del benedictí P. Calmet. PUIGSERVER LLULL, Gerónimo, *Biografía*, pàg. 9: diu que la conservava el seu nebot Bernat Palou.

¹⁹ ACM, 01-10 ACA 056: Actes Capitulars 1784-1786, f. 301 i 301 v: Carta de Bernat Nadal electe degà de la Catedral. Poders de Bernat Nadal. "Porque le halló digno, le confirió el Rey el deanato de esta santa Iglesia y poco después una canonjía" MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio*, pàg. 5.

²⁰ El 1791 diu que hi duia nou anys: AHN, Estado, 3435, n° 1, f. 7.

²¹ AHN, Estado 3435, n° 1, f. 9.

²² AHN, Estado 3435, n° 1, f. 3. ACM, 01-10 ACA 058: Actes Capitulars 1790 a 1792, f. 35: Carta del canonge Bernat Nadal dirigida al Capítol que acompanya el Breu pontifici que el dispensava de residència de la seva canonjia, mentre es mantingués com a oficial de la Secretaria d'Interpretació de Llengües, Madrid 14 de juliol de 1790.

²³ AHN, Estado 3435, n° 1, f. 9.

²⁴ AHN, Estado 3435, n° 1, f. 5.

ció i viu de la renda de la canongia mallorquina.²⁵ El 1791, demanava ajuda perquè “no tiene mas auxilios que los que le prestan las dos terceras partes de su canonicato tan corta que le ha sido preciso contraer deudas que en su actual estado és imposible poder pagarlas”. Per tot això, sol·licita que a més de retenir el deganat de la Catedral, hi pugui sumar la dignitat de tresorer, “que resulta vacante en su misma catedral por ascenso al Obispado de Orihuela de Dn Antonio Despuig y el préstamo que tambien dejará éste de la villa de Sta Margarita en la misma Ysla cuyas tres prebendas deducidas las 3as ptes aun no componen el sueldo referido”.²⁶

El setembre de 1791, es dirigia a Hipòlit Vincenti, nunci apostòlic a Madrid, sol·licitant la dignitat de tresorer de la Seu de Mallorca i el presbiter de Santa Margalida. El primer havia quedat vacant per mort del canonge Gabriel Olivar, el segon per l'ascens a l'episcopat d'Antoni Despuig. En aquell memoràndum, Bernat Nadal recordava al nunci apostòlic les notes que havia enviat al rei i al comte de Floridablanca,²⁷ a qui es referia com “mi amado bienhechor el Excmo Sor Conde de Floridablanca”. Més endavant es referia a Floridablanca “como su generoso Protector”. Atesa la situació de precarietat econòmica en què es trobava l'erari públic, el rei i el seu ministre li havien aconsellat “que solicitase el premio por donde había contraído el mérito” i, per aquest motiu, es dirigia a la Nunciatura. Al final d'aquest escrit, Nadal definia lleugerament la seva trajectòria; referint-se al comte de Floridablanca es manifestava contundent: “soy hechura suya y le debo á él solo mi Canonico, con la circunstancia de que no iba consultado, ni di para ello otro paso que el de hacerle presente mi merito contraído en San Isidro; cuya singular fineza excita cada dia mas y mas mi sincero reconocimiento.”²⁸ Era el 26 de setembre de 1791 i el 27 de febrer de 1792, Carles IV cessava Floridablanca en el seu càrrec com a Secretari d'Estat.

Aquell any de 1791, l'abreviador de la Nunciatura, Domingo Codina, havia estat nomenat *Alcalde de Su Real Casa y Corte*, i destinat a la plaça del Consell Reial, per la qual cosa deixava vacant la plaça a la Nunciatura Apostòlica de Madrid.²⁹ El 10 de desembre de 1791, el nunci Hipòlit Vincenti manifestava a Floridablanca que Nadal havia estat elegit per ocupar el lloc

²⁵ AHN, Estado 3435, nº 1, ff. 7-8.

²⁶ AHN, Estado 3435, nº 1, ff. 9-10. En realitat, com es pot veure en el memorial enviat a Floridablanca, el setembre de 1791, ibíd., 14-16: Antoni Despuig no arribà a prendre possessió de la dignitat de tresorer de la Catedral, precisament perquè va ser preconitzat bisbe d'Oriola.

²⁷ AHN, Estado 3435, nº 1, ff. 14-15.

²⁸ AHN, Estado 3435, nº 1, ff. 11-12.

²⁹ *Gaceta de Madrid* 1791, pàg. 827; *Mercurio de España* 1791, pàg. 329.

vacant de Codina. L'havia escollit per davant d'altres candidats, “por sus prendas, instrucción y dilatada práctica en la traducción de Bulas, Breves y demas Yndultos Pontificios”.³⁰ El breu que li atorgava aquella nova responsabilitat arribà el març de 1792, quan Floridablanca ja havia estat cessat i el comte d'Aranda acabava d'assumir el poder. Només uns mesos més tard, concretament el 7 de setembre de 1792, Bernat Nadal demanava que el nunci “se sirva nombrarle para la Plaza vacante en el tribunal de la Rota por fallecimiento de Dn Josef Fernando de Lora”, que havia mort a Madrid el 14 d'agost de 1792.³¹ El 1818 i 1819, coincidint amb la confrontació que provocaren els funerals i homenatges a Nadal, es qüestionà que Nadal conegués idiomes. Davant aquest dubte, Antoni Oliver aclaria que

“además de la vasta instrucción que refiere la Sociedad tenía nuestro Prelado en diversos ramos, estaba también muy instruido en Estadística y Diplomática, y sabía y entendía a fondo diez lenguas distintas, pues a mas de la nativa, la castellana y la latina, poseia también la griega, la hebrea, la portuguesa, la italiana, la inglesa, la francesa y la alemana”.³²

Durant els quinze anys d'estada a Madrid devia mantenir una bona sintonia amb la Diòcesi de Mallorca i se suposa que actuava a Madrid com un dels intermediaris davant el poder central, una confiança que es pot constatar amb diversos poders que li atorgà el Capítol.³³ Aquesta relació s'hauria intensificat amb el seu nomenament, el 1786, com a degà de la Catedral de Mallorca,³⁴ una prebenda que no satisfesia les aspiracions econòmiques de Bernat Nadal. Al començament de 1787, el Capítol de la Seu rebia un informe del monarca perquè s'unís el deganat –que havia obtingut Nadal– amb una canongia de les dotades econòmicament.³⁵ El 1793, el Capítol de la Seu de Mallorca era conscient del poder que tenia Nadal a Madrid. De fet, alguns dels seus membres manifestaven la sospita que Nadal estava comissionat a Madrid per vigilar la resta de canonges amb residència a la capital. Guillem Abrí Descatlar, que hem vist hipotèticament vinculat a Nadal, era l'apoderat a Mallorca del canonge Antoni Vila Camps durant la seva residència a Madrid.³⁶

³⁰ AHN, Estado 3435, n° 1, ff. 30-31.

³¹ AHN, Estado 3435, n° 1, f. 43.

³² OLIVER NADAL, Antoni, *Adición*, pág. 2; MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio*, pàg. 6.

³³ ACM, 01-10 ACA 056: Actes Capitulars 1784-1786, f. 301 v.

³⁴ ACM, 01-10 ACA 056: Actes Capitulars 1784-1786, f. 301.

³⁵ ACM 01-10-ACA 057: Actes Capitulars 1787-1789, f.17 v - 20.

³⁶ ACM 01-10-ACA 059: Actes Capitulars 1793 a 1795, f. 31 v.

3. Bernat Nadal i Crespi, bisbe de Mallorca (1794-1818)

La historiografia mallorquina insisteix a afirmar que fou escollit bisbe de Mallorca a instàncies de l'Ajuntament de Palma.³⁷ Va ser preconitzat el 20 d'abril de 1794, el 2 de maig de 1794 van repicar les campanes de la Seu i Guillem Descatlar va ser l'apoderat encarregat de la presa de possessió de Nadal com a bisbe de Mallorca.³⁸ Fins el desembre de 1794, mig any després de la presa de possessió, Nadal no emprengué el viatge de Madrid a Mallorca. Arribà a l'illa de Cabrera el 24 de desembre de 1794, després d'una gran tempesta, i desembarcà a ses Salines el 30.³⁹ No va fer l'entrada a la Diòcesi fins el febrer de 1795.⁴⁰ Al mateix temps que era presentat per la màxima institució insular, Duran mateix insistia que el "nou prelat no podia caure bé als estaments més tradicionalistes de l'illa",⁴¹ perquè era considerat un "parvenu", com ho eren Antoni Barceló, Miquel Gaietà Soler i alguns altres que havien fet carrera des de baix. En qualsevol cas, a penes no coneixem els detalls de la recepció d'aquest pontificat que, ben aviat, es manifestaria clarament alternatiu als de Juan Díaz de la Guerra o Pedro Rubio Benedicto. L'elecció de Nadal s'ha d'entendre en el marc de les relacions entre el poder borbònic, la Santa Seu i la Diòcesi. Mallorca era considerada una mitra mitjana en el conjunt de les diòcesis hispanes del final del XVIII.⁴² No apareix entre les més riques, però tenia una estructura pastoral sòlida amb una població parroquial equilibrada.⁴³

Nadal inicia el seu pontificat coneixent de forma exhaustiva els mecanismes interns de la Diòcesi, singularment el pes econòmic que mantenia el Bisbat, i ben aviat creà una estructura curial sòlida per gestionar aquest actiu. Per altra banda, té una experiència i una idea clara del model de societat i del temps que li ha tocat viure, singularment perquè és especialista en tot allò que afecta la relació entre el poder polític i la jerarquia eclesiàstica. Arribava a Mallorca amb certa fama d'intel·lectual i de ser un personatge influent, amb bones relacions amb la Monarquia i amb habilitats socials. Finalment, coneixia la

³⁷ MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio*, pàg. 7.

³⁸ ACM 01-10-ACA 059: Actes Capitulars 1793 a 1795, f. 275.

³⁹ MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio*, pàg. 8.

⁴⁰ PUIGSERVER LLULL, Gerónimo, *Biografia*, pàg. 10; DURAN PASTOR, M., *Bernat Nadal*, pàg. 10. ACM 01-10-ACA 059: Actes Capitulars 1793 a 1795, f. 289 v.

⁴¹ DURAN PASTOR, M., *Bernat Nadal*, pàg. 11.

⁴² BARRIO GOZALO, M., "Sociedad, Iglesia y Vida religiosa en la España del siglo XVIII", *Anthologica Annua* 36 (1989), 273-210.

⁴³ RODRÍGUEZ, "Las relaciones Iglesia-Estado en España durante los siglos XVIII y XIX", *Investigaciones Históricas* 19 (1999), 198-217, pàg. 201.

realitat pastoral illenca, sabia prou bé la situació real del clergat, la sociologia dels efectius eclesiàstics, seculars i regulars, i tenia un coneixement avalat certament per la seva experiència com a vicari *in capite* a Mancor durant la seva joventut.

Els col·laboradors directes de Nadal a la Cúria episcopal

De bon començament, Nadal compta amb Nicolau Sala Roca, com a secretari personal (1795-97), fins que li confià el servei de vicari general de la Diòcesi.⁴⁴ Antoni Fonollar Ripoll treballà inicialment com a secretari personal (1797-1804)⁴⁵ i com a secretari de visita (1798). Ja avançat el seu pontificat, delegà la Secretaria de Cambra en el seu nebot Antoni Oliver Nadal (1804-1818).⁴⁶ El 7 de gener de 1813, signa el nomenament d'Agustí Oleo Carrió com a vicesecretari de Cambra Episcopal i escrivà de la Cúria.⁴⁷

Un seguit de canonges, com ara Onofre Barceló i Joan Muntaner, treballà al costat de Nadal des dels inicis del pontificat, per bé que hem d'estudiar amb més detall les responsabilitats que el bisbe els confiava en l'organigrama de la Cúria. Joan Muntaner Garcia⁴⁸ va ser nomenat vicari general governador de la Mitra en absència del bisbe, mentre es trobava a Cadis com a diputat. Muntaner actuava acompanyat de Guillem Ferragut com a secretari del governador de la Mitra. El 17 de novembre de 1813, signa encara Joan Muntaner Garcia com a vicari general governador; el 24 de desembre ja signa Nadal. En el moment de l'agreujament de la malaltia del bisbe, a partir del 18 de març de 1818, Joan Muntaner Garcia assumí novament la responsabilitat de vicari general governador i el subdiaca Antoni Moyà signava com a vicesecretari de Cambra. En aquell marc apareixen altres clergues de confiança del bisbe, com ara Agustí Oleo, escrivà de la Cúria; Bartomeu Gamundí, acòlit i patge del bisbe; Guillem Ferragut Garau, notari major i secretari de la Cúria.

L'organigrama continuava amb Marc Ferragut com a majordom (1795) i Miquel Caimari, en qualitat de provisor o definidor de mandes pies (1795). Entre els capellans d'honor, hi figuraven Bartomeu Jaume (almenys entre

⁴⁴ Nicolau Sala Roca: El 1795, era beneficiat de la Seu, començà com a secretari personal de Bernat Nadal i posteriorment va ser vicari general gairebé durant tot el pontificat.

⁴⁵ Antoni Fonollar Ripoll: secretari de Cambra de Nadal (1797-1804), vegeu MOLL RIBAS, Bartomeu, *Les visites pastorals a la parròquia de Montuïri*, Ajuntament de Montuïri 2007, pàg. 292-299. Posteriorment va ser rector de Manacor, 1806.

⁴⁶ Antoni Oliver Nadal, vegeu *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, vol. 12, pàg. 73-74.

⁴⁷ Agustí Oleo Carrió, vegeu ADM, *Diari de Cúria de Bernat Nadal Crespi*, II, ff. 181-181 v.

⁴⁸ Vegeu el treball de Valentí Valenciano López en aquest mateix volum.

1795 i 1800);⁴⁹ Nicolau Pons;⁵⁰ Miquel Vidal, Joan Martorell –ajuda de cambra el 1798;⁵¹ Joan Garcia, Jaume Jaume;⁵² Ignasi Bas,⁵³ Pere Gamundí,⁵⁴ Joaquim Verd⁵⁵ o Guillem Font.⁵⁶ La Cúria Diocesana es completava amb examinadors prosinodals com Joaquín Otón, capellà del Regiment de *Dragones de Numancia* (1797); el pare Jaume Gonyalons, carmelita (1799); el pare Tomàs Mora, dominic (1801); i Pelegrí Ferrer (1806). Finalment encara apareixen altres escrivans de la Cúria amb un cert paper en l'administració de Nadal, com Josep Puig (1800); l'advocat de la Mitra, el senyor Macià Bauzà (1802), o el secretari de la Cúria Diocesana, Bartomeu Verd (1806). Identificat i estudiat en profunditat el perfil d'aquesta trentena de col·laboradors, indubtablement obtindríem el paisatge de l'administració i la plataforma des de la qual Nadal obrà el projecte pastoral.

El Capítol de la Seu i l'estructura beneficial

Des de feia alguns anys, la Monarquia hispana impulsava reformes profundes en tot allò que afectava l'estructura beneficial de l'Església. Per la seva estreta relació amb el poder, monsenyor Bernat Nadal col·laborà en aquest procés de reformes, en bona mesura provocades per causes que afectaven l'enfortiment de l'Estat i la incapacitat de plantar cara a la hisenda pública, i en part també com a conseqüència del canvi de mentalitat que s'instal·lava a l'interior de l'Església, més sensible a l'experiència religiosa, a una vivència més profunda i a la interiorització dels continguts de la fe cristiana. Era el final de l'esplendor del barroc i el moment del retorn a les fonts clàssiques i bíbliques, una espiritualitat inspirada en l'estil del classicisme i de l'humanisme, tot plegat en el marc de les fonts bíbliques i de la tradició patristica de l'Església.

⁴⁹ Bartomeu Jaume, paborde de la Seu de Mallorca. Vegeu DD.AA., *IV Jornades d'estudis locals [Santa Maria del Camí] 9, 10 i 11 de maig de 2003: en memòria del paborde Bartomeu Jaume de s'Arboçar*, Ajuntament de Santa Maria del Camí, 2004.

⁵⁰ Nicolau Pons va ser nomenat rector d'Andratx el 1798.

⁵¹ Joan Martorell, ecònom de Calvià el 1801.

⁵² Jaume Jaume figura entre els capellans d'honor de la Cúria el 1800, 1805, 1806, 1816 i 1817.

⁵³ Ignasi Bas apareix com a capellà d'honor de la Cúria durant els anys de 1803, 1805, 1806. Vegeu *Cartes Mallorquines de G.M. de Jovellanos*. Edició, introducció i notes a cura de Pere Fullana i Puigserver, Ajuntament de Palma 2010, pàg. 78, nota 279.

⁵⁴ Pere Gamundí (capellà d'honor de Nadal el 1804, el 1805 rector de Sóller; rector de Felanitx el 1817). *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, vol. 6, pàg. 149.

⁵⁵ Joaquim Verd: diaca familiar del bisbe el 1804, capellà d'honor el 1806, posteriorment rector de Marratxí, de Porreres i de Felanitx.

⁵⁶ Guillem Font, capellà d'honor de la Cúria Diocesana almenys els anys 1816 i 1817.

El 1800, només a la Catedral de Mallorca hi havia un bisbe, cinc dignitats, vint-i-dos canonges, quatre paborde i 146 beneficiats.⁵⁷ Estava en marxa, des de feia alguns anys, una reforma en profunditat del nombre de beneficis, amb una reducció substancial del nombre de clergues beneficiats i adscrits, al mateix temps que es plantejava la necessitat de redactar unes ordinacions noves del Cor.⁵⁸ El clergat més regalista i jansenista havia treballat la idea de reduir el nombre de capelles i l'oportunitat de posar en valor l'existència d'un altar central únic, tal com ja havia insinuat el Sínode de Pistoia. Malgrat que les conclusions d'aquest Sínode havien estat condemnades des del punt de vista doctrinal, de mica en mica anaven calant a l'interior de les diòcesis, i s'imposava en nom d'una major autenticitat i puresa de la fe i de les celebracions litúrgiques.

Per altra banda, Bernat Nadal coneixia prou bé les necessitats del Capítol i devia tenir una visió completa de les reformes que s'estaven gestant a l'interior de l'administració de l'Estat en tot allò que afectava les catedrals i el seu funcionament. Des de sempre, alguns canonges residien de forma permanent a Madrid. En temps seu a la Cort havia coincidit amb els canonges Antoni Vila⁵⁹ i Antoni Bisquerra;⁶⁰ i més tard el tresorer de la Seu, Cristòfol Cladera,⁶¹ també continuava a Madrid. Joan Muntaner Garcia destacava la capacitat dialogant del bisbe Nadal i valorava el seu pontificat en el marc d'un temps en el qual els seus predecessors havien mantingut la Diòcesi en estat de tensió permanent. Segons Muntaner,⁶² Nadal mai no tingué cap enfrontament amb el Capítol, sinó més aviat una correspondència edificant.

El Seminari

La rellevància social i el pes del Seminari eren escassos en el conjunt de la Diòcesi. No era el centre de formació dels clergues, atès que únicament podia hostatjar un petit contingent de seminaristes. Els aspirants al sacerdoci es formaven a la Reial i Pontifícia Universitat Lul·liana i Literària de Mallorca; una minoria d'aspirants becats residia en el Col·legi Major de la Sapiència,

⁵⁷ *Guía del estado eclesiástico seglar y regular en España en particular y de toda la Iglesia católica en general para el año de 1801*, Madrid 1801, pàg. 284-285.

⁵⁸ Vegeu la col·laboració de Gabriel Seguí sobre les Ordinacions de Cor de 1801 a la Seu, publicades en aquest mateix volum.

⁵⁹ Antoni Vila, primer bisbe de Menorca, 1797.

⁶⁰ Antoni Bisquerra Sastre –de Gabellí: *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, vol. 2, pàg. 156.

⁶¹ Vegeu el treball de Josep Amengual Batle en aquest mateix volum.

⁶² MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio*, pàg. 13-14.

la resta es preparava amb professors particulars, residia en el Palau episcopal o amb clergues diversos com a familiars. Hi ha indicis, fins i tot, que el bisbe Bernat Nadal mantenia alguns seminaristes residents al Palau episcopal, on compartien aquell espai amb altres estudiants universitaris protegits pel bisbe. La historiografia actual insisteix, tanmateix, en un Seminari desventrat, sense compostura, sense esperit eclesiàstic.⁶³ Com se suposa, el model seminarístic del final del XVIII i inicis del XIX ha estat comparat, pensant que erròniament, amb el model de la segona meitat del XIX. En realitat, de la vida interna del Seminari, en coneixem únicament alguns detalls inconnexos, com ara diversos decrets relacionats amb el nou rector, Joan Antoni Sastre (1800), i el vicerector Antoni Llabrés, però sense un mapa clar de quins eren el funcionament i les característiques. Tampoc no disposam de fonts que ens permetin il·luminar tot allò que feia referència a la formació dels candidats al sacerdoci.

Hi ha una certa coincidència d'afirmar que Nadal prioritzà la formació del clergat, potencià els estudis filosòfics i teològics previs a l'ordenació i instituí les conferències setmanals de teologia moral. Aquest esperit tenia com a finalitat acabar amb l'ociositat del clergat i sensibilitzar els preveres en tot allò que era la substància de la pastoral. L'Església necessitava bons predicadors, bons confessors i bons consellers.⁶⁴ L'edifici del Seminari va estar ocupat durant uns anys per l'Acadèmia d'Artilleria. Acabada l'ocupació, Nadal destinà una quantitat substancial a renovar l'edifici i a reordenar la vida del Seminari, paralitzada com a conseqüència de la Guerra del Francès.⁶⁵

L'estructura parroquial de la Diòcesi (1794-1818)

Durant aquests anys no varià el nombre de parròquies que constituïen la Diòcesi de Mallorca. Eren 5 o 6 parròquies a Palma des de l'Edat Mitjana (Santa Eulàlia, Sant Miquel, Santa Creu, Sant Nicolau i Sant Jaume, i l'Almudaina, a la Catedral); i 33 parròquies a la Part Forana. El 1784, comptava 543 preveres adscrits a aquestes parròquies, la qual cosa suposava un prevere per cada 192 habitants.

⁶³ ROSSELLÓ LLITERAS, Joan, *Formación literaria del clero de Mallorca. El Seminario de San Pedro y sus antecedentes históricos*, tesis doctoral UIB, tomo III, pàg 512, segueix ROTGER, M., *El Seminario Conciliar de San Pedro: estudio histórico sobre la enseñanza eclesiástica en Mallorca*, Palma de Mallorca 1900, pàg. 59.

⁶⁴ PUIGSERVER LLULL, Gerónimo, *Biografía*, pàg. 12-13.

⁶⁵ DURAN PASTOR, M., *Bernat Nadal*, pàg. 38.

Al segle XVIII, a Palma s'havien erigit algunes vicaries *in capite* (Son Sardi-
na 1721 i Santa Catalina 1791) i existien 41 capelles urbanes o semiurbanes.
A la Part Forana també se n'havien constituït diverses durant els pontificats
anterior a Bernat Nadal (Consell 1720; Son Servera 1755; Mancor 1770).
Entre 1795 i 1818, com a mínim, Bernat Nadal n'erigí de noves a Orient
(1796), Capdellà (1800), Randa (1800), Pina (1801), Biniamar (1804), sa
Vileta (1804), Biniali (1807), ses Salines (1809) i Galilea (1810).⁶⁶ Aques-
tes noves demarcacions coincidien amb una conjuntura de fort creixement
demogràfic i de consolidació de nuclis de població nous i també de cons-
trucció de temples nous. Només en el terme de Felanitx s'engrandí l'oratori
de Cas Concos i es bastiren els nous de Son Mesquida i el port de Felanitx.⁶⁷
Així mateix, Nadal tingué una cura especial per la higiene en les esglésies i,
poc temps després, en la creació dels cementeris fora dels temples i llocs de
culte. En qualsevol cas, els seus biògrafs destacaven que Nadal s'havia esforçat
per millorar la infraestructura pastoral, no obstant "sabe Dios las dificultades
que hubo de superar, y las ocasiones que aprovechó su prudencia para la erec-
ción de tantas sufragáneas, apesar de la resistencia con que un sórdido interés
se oponía á tan útiles desmembramientos. Mas, superándolo todo su celo,
desterraba la ignorancia tan perjudicial en materia de religión, aumentaba la
piedad, fomentaba la frecuencia de Sacramentos, salvaba las almas y dilataba
el rebaño de Dios".⁶⁸

A través dels protocols de la Cúria Diocesana es detecta un moviment
rellevant en les parròquies en tot allò que afecta el perfil dels responsables
de la pastoral. Entre el 1795 i el 1808 es cobreixen sistemàticament i de
forma immediata les vacants parroquials, primer amb el nomenament d'un
ecònom afí al Bisbat i ràpidament amb l'oposició a la rectoria. L'estadística
també manifesta que entre 1808 i 1816 a penes no hi hagué canvis, malgrat
la restauració absolutista de 1814. Fins el 1817 pràcticament no es cobriren
novament les parròquies vacants.

Any	Parròquia	Prevere	Càrrec
1795	Binissalem	Antoni Moyà	Rector
1795	Binissalem	Joan Verger	—
1795	Sant Joan	Bartomeu Quetglas	Rector

⁶⁶ La informació que aporten en aquest apartat Joan Muntaner, Antoni Oliver, Jeroni Puigserver i altres és incompleta. La que oferim potser encara continua essent-ho.

⁶⁷ XAMENA, Pere, *Anys enrrera. Felanitx 1560-1930*, Felanitx 2000, pàg. 307, 315, 318-319, 321 i 323.

⁶⁸ PUIGSERVER LLULL, Gerónimo, *Biografía*, pàg. 12.

1796	Sant Jaume (Palma)	Guillem Montes	–
1797	Sant Miquel (Palma)	Joan Amengual	Rector
1797	Algaida	Jaume Mascaró	Ecònom
1797	Algaida	Rafel Salvà	Rector
1797	Valldemossa	Ignasi Bas	Ecònom
1797	Campanet	Benet Barceló	Ecònom
1797	Bunyola	Bartomeu Obrador	Ecònom
1797	Alaró	Francesc López Lobo	–
1798	Bunyola	Joan Antoni Obrador	–
1798	Valldemossa	Bernat Mora	–
1798	Alcúdia	Antoni Alemany	–
1798	Andratx	Nicolau Pons	–
1798	Sant Nicolau (Palma)	Bartomeu Rullan	Ecònom
1798	Petra	Jeroni Galmés	Rector
1798	Sant Nicolau (Palma)	Antoni Llaneras	Rector
1799	Sa Pobra	Rafel Rosselló	–
1800	Santa Creu (Palma)	Joan Payeras	Rector
1800	Sa Pobra	Benet Barceló	Rector
1800	Campanet	Bartomeu Llabrés	–
1801	Calvià	Joan Martorell	–
1801	Calvià	Francesc Rullan	Rector
1802	Sineu	Antoni Ferriol	–
1802	Sant Jaume (Palma)	Miquel Cabot	–
1802	Sa Pobra	Antoni Pujol	Ecònom
1803	Sant Jaume (Palma)	Francesc Rullan	Rector
1803	Calvià	Joan Martorell	Ecònom
1803	Bunyola	Bartomeu Sabater	–
1803	Bunyola	Guillem Pascual	–
1803	Llucmajor	Pere Francesc Sastre	Ecònom
1803	Llucmajor	Nicolau Pons	Rector
1803	Andratx	Antoni Alemany	–
1803	Alcúdia	Nicolau Caldés	Rector
1803	Sa Pobra	Raymundo Pascual	–
1803	Calvià	Joan Barberí	–

1803	Algaida	Rafel Barceló	Rector
1804	Sant Joan	Guillem Rosselló	—
1804	Manacor	Antoni Fonollar	—
1804	Sineu	Cristòfol Barceló	—
1804	Sant Joan	Joan Nació	—
1804	Manacor	Bartomeu Ferrer	Ecònom
1805	Sóller	Bartomeu Vives	Ecònom
1805	Binissalem	Baltasar Verd	—
1805	Binissalem	Bernat Mora	Rector
1805	Valldemossa	Benet Vadell	Rector
1805	Sóller	Pere Gamundí	Rector
1805	Sta Eulàlia (Palma)	Jaume Mudoy	Rector
1805	Campos	Pere Francesc Sastre	Rector
1806	Muro	Joan Nació	Rector
1806	Sant Joan	Bartomeu Montes	Rector
1806	Esporles	Bartomeu Rullan	Rector
1806	Manacor	Antoni Fonollar	—
1806	Porreres	Antoni Josep Llull	Rector
1806	Inca	Damià Llambias	Rector
1806	Marratxí	Joaquim Verd	Rector
1808	Algaida	Nicolau Caldés	Rector
1810	Sant Nicolau (Palma)	Llorenç Barceló	Ecònom
1815	Sant Nicolau (Palma)	Antoni Cabrer	Ecònom
1817	Felanitx	Pere Gamundí	Rector
1817	Felanitx	Andreu Gamundí	Ecònom
1817	Sant Nicolau (Palma)	Antoni Cabrer	Rector
1817	Sant Jaume (Palma)	Bartomeu Montes	Rector
1817	Santa Creu (Palma)	Josep Amengual	Rector
1817	Sóller	Andreu Rullan	Rector
1817	Sant Joan	Antoni Bauzà	Rector
1817	Pollença	Joan Ferrer	Rector
1817	Santa Creu (Palma)	Llorenç Barceló	Rector
1817	Valldemossa	Miquel Marroig	—

Font: ADM, Diari del Bisbe Bernat Nadal, vol. I i II.

Pel que fa al perfil del clergat que potencià Bernat Nadal, ens hi hem de referir a partir de les fonts contemporànies i dels edictes pastorals. En els elogis fúnebres Joan Muntaner Garcia deixava constància que Nadal havia potenciat un clergat amb inquietuds socials, atesa la necessitat que l'Església s'havia d'implicar més en el procés de transformació i modernització de la societat.⁶⁹ El prevere s'havia de comprometre, seguint els paràmetres del bisbes il·lustrats, en els projectes de reforma dels costums, en l'educació ciutadana, en el foment de l'escolarització, s'havia d'esforçar per purificar la fe popular dels excessos de barroquisme pietista i supersticions.⁷⁰ A més, el pontificat de Nadal coincidí amb una conjuntura de reforma del sistema econòmic de l'Església, en un moment en el qual es qüestionava profundament el control sobre els delmes, el sistema benefICIAL⁷¹ i el poder de les confraries, en la gestió de capitals rellevants en forma de deixes testamentàries.⁷² Miquel Duran es refereix a Nadal com “un bisbe generós” i amb “maldecaps econòmics”.⁷³ Disposam d'un inventari de donacions econòmiques, però desconeixem amb precisió el significat d'aquests ajuts en el marc de la gestió econòmica del Bisbat, atès que Nadal encara monopolitzà la mesa episcopal i una administració que s'ha d'entendre en el marc de l'Antic Règim.

A banda d'això, durant el decenni de 1790 es refugià a Mallorca un nombre considerable de clergues francesos, exiliats del seu país arran de les persecucions provocades per la Revolució Francesa contra el clergat que no volgué adaptar-se a l'ordre imposat pels revolucionaris. Segons Enric Fajarnés, el 1792, n'hi havia 35;⁷⁴ Àlvar Campaner⁷⁵ parla de més de cent clergues francesos que s'havien refugiat a Mallorca el 1792 i l'arribada més considerable –segons Lluís Roura– s'hauria produït encara el 1798, un cop acabada la Guerra Gran.⁷⁶ Miquel dels

⁶⁹ MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio* pàg. 12.

⁷⁰ Sobre aquesta problemàtica en general, cf. A. MAYORDOMO, “Iglesia, Religión y Estado en el reformismo pedagógico de la Ilustración Española”, *Revista de Educación* 1988, 443-466.

⁷¹ Cf. XAMENA, Pere – RIERA, Francesc, *Història de l'Església a Mallorca*, Mallorca 1986, pàg. 188-190; CANALES, E. “Diezmos y revolución burguesa en España”, a GARCÍA SANZ, A.; GARRABAU, R., (ed.), *Historia agraria de la España contemporánea. I. Cambio social y nuevas formas de propiedad (1800-1850)*, Barcelona 1985, pàg. 245-274.

⁷² Godoy aprovà que la Corona podia disposar dels béns de les associacions religioses en cas de necessitat. Aquesta normativa es presentà com una conseqüència de les guerres del decenni de 1790. Posteriorment, el setembre de 1798, el ministre Miquel Gaietà Soler posà a disposició reial les rendes de les capellanies, els hospitals, obres pies i confraries. Cf. HERR, R., *La Hacienda Real y los cambios rurales en la España de finales del Antiguo Régimen*, Madrid 1991; LÓPEZ MUÑOZ, M. L., “Las cofradías en la España del siglo XIX”, *XX Siglos* 3 (1995), 44 seg.

⁷³ DURAN PASTOR, Miquel, *Bernat Nadal*, pàg. 37-39 i 45-47.

⁷⁴ FAJARNÉS, Enric, “Emigración de sacerdotes franceses á la isla de Mallorca en 1792”, a BSAL 7, 398-399.

⁷⁵ *Cronicón Mayoricense*, Palma 1984, pàg. 597.

⁷⁶ “Els francesos a Mallorca: notes per a una aproximació al bandejament i la immigració a finals del segle XVIII”, a *El Regne de Mallorca i el Sud Francès*, IV Jornades d'Estudis Històrics Locals, Institut d'Estudis Balearics, Palma de Mallorca 1986, pàg.132. Pel que fa a la composició del clergat francès que residí a Mallorca i Menorca entre 1797 i 1798, Lluís Roura n'identifica 117, 93 dels quals era baix clergat, 11 religiosos, 8 alt clergat i 5 sense identificar, ibíd., pàg. 138, notes 33 i 139.

Sants Oliver afirma que uns cent vint clergues francesos arribaren a Mallorca “levantando en esta ciudad un horror fantástico contra la anarquía jacobina y una compasión general hacia los infortunios de aquellos clérigos no juramentados, representantes de la perseguida iglesia galicana”.⁷⁷ A Mallorca durant el pontificat de Nadal hi hagué una segona onada de clergat refugiat, arran de la Guerra del Francès. Una massa crítica que intervingué en la pastoral diocesana durant una dècada, concretament entre 1808 i 1818. Un contingent que indubtablement marcà la pastoral diocesana i condicionà el desenvolupament de la convivència i marcà el debat religiós i polític.

Les visites pastorals del bisbe Bernat Nadal

Sabem que el 1795 mateix, poc després de la presa de possessió de la Diòcesi, el bisbe Nadal començà la visita pastoral a Palma i s'aplicà en el coneixement de la realitat i hi aplicà mesures correctives i orientà l'estament eclesiàstic i la societat civil amb la finalitat de plantar cara a una conjuntura crítica políticament i socialment.⁷⁸ A partir de la documentació coneguda, de 1796 i 1798, tenim detalls de les visites pastorals de Bernat Nadal.⁷⁹ Alguna d'aquestes visites ha estat publicada, com és ara el cas de Montuïri, i ens permet conèixer detalls d'interès. Ens referim a la Visita de 26 d'abril de 1798, a Montuïri.⁸⁰ Visità els mateixos altars que havia fet Benedicto Rubio, el seu antecessor; revisà els inventaris i els càrrecs de la comunitat, els llibres de sagraments, la celebració de les misses, els llibres de les confraries i de les obres pies. Volgué conèixer els beneficis dels altars i la tasca dels beneficiats. Visità el puig de Sant Miquel i l'oratori públic de Son Comelles. Moll parla també d'unes ordinations,⁸¹ que després resumeix en la introducció del llibre: “Ordinacions. Dóna un termini de dos anys per posar l'administració clara i al dia. Mana tocar la campana mitja hora abans dels actes de cor (el primer, el segon i el tercer). Obliga tots els beneficiats a assistir els agonitzants. Els que estan ocupats en servicis de la comunitat, encara que no presents als actes de cor, rebran les distribucions.” El text complet de les Ordinacions consta de sis punts. El primer per recordar els edictes anteriors, sobretot els punts 2 i 3 de les Ordinacions de Rubio (1786) que parlen de les conferències morals

⁷⁷ OLIVER, M. S., *Mallorca durante la primera revolución*, Lluís Ripoll Editor, Palma 1982, I, 97, 117-121.

⁷⁸ MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio*, pàg. 9.

⁷⁹ FERRER FLÓREZ, M., “Las críticas”, pàg. 362, 366.

⁸⁰ MOLL RIBAS, Bartomeu, *Les visites pastorals a la parròquia de Montuïri*, Ajuntament de Montuïri, 2007, pàg. 292-299.

⁸¹ MOLL RIBAS, Bartomeu, *Les visites*, pàg. 25. El text complet, pàg. 297

i dels llibres de comptes; el segon, formalitzar els comptes entre la Parròquia i l'Ajuntament, per això el rector se servirà d'una persona de confiança que sàpiga llegir i escriure; tercer, actes de cor, i celebració de misses a diari –una missa primera i una de conventual a les nou– i el diumenge, i la forma de convocar els fidels a toc de campana; quart, torn dels beneficiats sobre agonitzar; cinquè, sobre distribucions quotidianes; i sisè, “que se publiquen immediatament a l'ofertori de la missa major del pròxim diumenge”. Tornant al text que ens ofereix Moll, hi apareixen alguns detalls que potser passen desapercebuts: dins l'església, on havia entrat sota pal·li, amb les cerimònies acostumades, s'hi incloïen també “las absoluciones por los difuntos de esta Iglesia, é igualmente en el cementerio de ella de donde regresó al Altar Mayor, y mudadas las vestiduras...”. Assisteix als oficis divins que “inmediatamente dieron principio, y en el ofertorio de la misa mayor se leyó el edicto de pecados públicos, y habiendo finalizado la misa se retiró S.I. a la casa Rectoral”.⁸² Dedicà la tarda a administrar el sagrament de la confirmació. El dia següent, visita els altars i comprova els inventaris, i dóna per acabada la visita.

El cronista de la ciutat d'Inca, Gabriel Pieras Salom, ha publicat igualment la visita pastoral a la Parròquia d'Inca de maig de 1796. En aquella ocasió, la visita pastoral del bisbe Nadal consistí en un examen de l'altar major i el cementeri, que completà amb l'administració de la confirmació a nins i nines. Cinc dies després, el 27 de maig revisà els inventaris i el 28 els ornaments. El seu col·laborador el doctor Bartomeu Jaume realitzà la visita a l'oratori de Santa Magdalena. Deixà escrites unes ordinacions breus, on insistia en l'assistència als moribunds de dintre i fora del nucli urbà.⁸³

Els ordes i congregacions religiosos

Com se suposa no entrarem a analitzar les estadístiques del clergat regular durant el pontificat de Nadal Crespí, que parcialment ha estat estudiat i és conegut almenys a nivell estadístic.⁸⁴ L'estructura conventual a Mallorca, tant pel que fa als ordes masculins com femenins a penes no varià almenys entre 1796 i 1815. Hi havia 31 convents de religiosos, de 14 ordes i congregacions diferents; els jesuïtes havien estat suprimits amb anterioritat i els antonians pràcticament s'extingiren canònicament durant els darrers anys del XVIII. La

⁸² MOLL, Bartomeu, *Les visites*, 293.

⁸³ PIERAS SALOM, Gabriel, *Fonts documentals de l'Arxiu Parroquial d'Inca. Articles publicats al setmanari Dijous (1978-1980)*, Ajuntament d'Inca – Lleonard Muntaner Editor, 2007, pàg. 161-164.

⁸⁴ FÉRRER FLÓREZ, M., “Las órdenes religiosas en Mallorca a fines del siglo XVIII y principios del XIX”, *BSAL* 57 (2001), 174.

Congregació diocesana d'ermitans tenia encara un estatus canònic especial. Pel que fa a la vida religiosa femenina hi havia 13 monestirs de religioses (11 a Palma, dos a la Part Forana), i una congregació de beates a Manacor –Franciscanes de sa Bassa, fundades el 1740; la comunitat de Penedides de la Pietat i alguna comunitat de beates (Llucmajor). Durant el pontificat de Nadal es fundaren les Germanes de la Caritat de Felanitx (1798), les Germanes Trinitàries, de Felanitx (1809) i el beateri de Germanes del Col·legi de la Puresa (1809).

Allò que ens interessa manifestar és la connexió entre la Cúria Diocesana i l'estructura regular, durant aquests anys, amb la intenció d'explicar el marc d'aquestes relacions. En aquest sentit, Nadal actualitzà les Constitucions als Ermitans de Trinitat i Sant Honorat (1796); mantingué un cert control sobre el convent de Sant Antoni de Viana (1796);⁸⁵ i nomenà el canonge Joan Muntaner Garcia com a vicari visitador de tots els convents i monestirs de religioses de la Diòcesi subjectes a l'ordinari (1798). Tingué cura de discernir la conveniència d'erigir (1801) una ermita en una propietat d'Antoni Desbrull, a Pollença, on Nicolau Monblanch i Alonso Medinas sol·licitaven dur-hi vida en soledat, i com a conseqüència d'això es proposaven una regla de vida. En el marc de l'abolició del règim liberal, col·laborà en la restauració a Palma de la Companyia de Jesús (1815), signà algunes lletres testimonials d'ingrés a la Companyia de Jesús, com ara les de Joan Artigues (1817) i certificava la residència a Mallorca de l'escolapi José Romualdo López (1818).

Les desamortitzacions i reformes impulsades pel reformisme i regalisme durant el regnat de Carles IV⁸⁶ tingueren repercussions econòmiques, morals i ideològiques significatives en l'esdevenir de la vida conventual illenca. El malestar i les divergències ideològiques en el si dels instituts religiosos covava ja al final del segle XVIII i augmentà encara més els primers anys del XIX. Recordem que durant el regnat de Carles IV s'havien posat en pràctica les primeres desamortitzacions i s'havia demanat al clergat i als religiosos una contribució per plantar cara a les despeses de guerra.⁸⁷ Aquella legislació provocà les primeres resistències en els sectors més recalitrants i entre els defensors dels privilegis eclesiàstics.⁸⁸

Un capítol d'un cert interès, menys conegut certament, és l'actitud favorable a la secularització de la vida religiosa. A través de la documentació diària

⁸⁵ Cf. ROSSELLÓ LLITERAS, J., "Inventario de documentos referentes a los Antonianos de Palma en el Archivo Diocesano de Mallorca" BSAL 47 (1991), 219-241.

⁸⁶ RENOM, M. T., *Miquel Ferrer Bauçà protagonista en la societat mallorquina*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, pàg. 126 seg.

⁸⁷ El 1793 i el 1795 l'Església hagué de contribuir a l'Estat amb l'entrega d'una part de la plata de les esglésies.

⁸⁸ RENOM, M. T., *Miquel Ferrer*, pàg. 337 seg.

de la Cúria coneixem l'existència de 18 expedients de secularització masculins (15 entre 1796 i 1806; i 3 de 1817), un dret que no afectà la vida religiosa femenina d'aquesta època, almenys pel que es dedueix de la documentació arxivística consultada. En general, “los hijos de los Santos Fundadores sabían igualmente que en el Señor Obispo tenían un protector y un amigo”.⁸⁹

Expedients de secularització 1796-1818

Any	Nom	Orde
1796	Pedro Garcia	Hospital de Sant Antoni de Viana
1796	Joan Puig	Hospital de Sant Antoni de Viana
1796	Marcos Palou	Hospital de Sant Antoni de Viana
1798	Miquel Bauzà	Mercedari
1798	Cristòfol de Sineu	Caputxí
1800	Agustí Florit	Sant Agustí
1801	Miquel Company	Mercedari
1801	Pedro Porta	Franciscà Observant
1801	Marià Josep Cirer	Cartoixa
1802	Marià Josep Alsina	Franciscà Observant
1803	Joaquim Mateu	Carmelità
1804	Pere Santiago Soler	Cistercenc
1805	Manuel Rullan	Caputxí
1805	Guillem Font	Mínim
1806	Vicenç Ferrer	Mínim
1817	Marià de Figueres	Caputxí
1817	Narcís Figueres	Caputxí
1817	Camilo Ullé	Carmelita Descalç

Font: ADM, Diari del Bisbe Bernat Nadal, vol. I i II.

La predicació

Els religiosos (franciscans, caputxins, carmelitans, agustins i paüls, sobretot) es dedicaren a la predicació i a les missions populars. No disposam d'estudis sobre les fonts arxivístiques de les missions populars dels paüls i caputxins, principals protagonistes d'aquest període. Els crònicons d'aquesta

⁸⁹ MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio*, pàg. 14.

època, com ara el de Felanitx,⁹⁰ ens permeten observar la vitalitat apostòlica d'alguns rectors, com ara mossèn Antoni Roig, que instituï, a Felanitx, una missió popular cada set anys que feien sobretot els Missioners de Sant Vicenç de Paül. Hi havia també missions conjunturals, com ara la que manà predicar Bernat Nadal als caputxins, a Palma, amb motiu del temor a una infecció de pesta el 1804. El trinitari Miquel Ferrer predicà a Sant Francesc el 25 de gener de 1800 i Bernat Nadal el va privar de predicar immediatament “por haber insultado sin oportunidad y con poca reflexión; pareció mal el sermón á todos en general y se alabó mucho la providencia del Prelado”.⁹¹ Sabem, pel cas de mossèn Antoni Roig, que també hi havia rectors predicadors. Ell mateix predica la quaresma a Felanitx i diversos sermons als convents del Carme (Palma) i de Sant Agustí (Felanitx). Per altra banda, tenim constància que els caputxins predicaven exercicis d'ordes als seminaristes quan aquests havien estat aprovats per incorporar-se a l'estament clerical.⁹²

Un nou model de formació religiosa: el catecisme

Des del 1795, en els edictes pastorals de quaresma que Nadal publica anualment, el bisbe prioritza el tema de la formació i el catecisme. A partir d'aquesta font, que hauríem de completar amb altres sèries documentals, valdria la pena aprofundir la insistència i la convicció del bisbe en el procés de reforma de l'Església i de la societat.⁹³ El catecisme representa la cara pastoral del compromís que els il·lustrats i reformistes mantingueren amb la formació, un intent de reconstituir la musculatura espiritual del poble, sostinguda per un major coneixement d'allò que havia de ser l'esquelet de les estructures eclesiaístiques i cíviques del nou temps.

La publicació del *Catecisme de la Doctrina Cristiana*, el 1801, va tenir un significat especial, sobretot pel que fa a la recuperació de la llengua i a la catequizació. La voluntat de tenir un manual adequat a les característiques de la Diòcesi de Mallorca s'ha d'entendre en el marc del corrent de divulgació del coneixement bíblic i teològic en el qual col·laborava des de feia algun temps Bernat Nadal. La redacció va ser encarregada a Antoni Evinent i Antoni Roig,

⁹⁰ XAMENA, Pere, *Anys enrera. Felanitx 1560-1930*, Felanitx 2000.

⁹¹ GARAU, J. L., “Anales de Mallorca. José Desbrull 1800 á 1833”, BSAL 1905, pàg. 134.

⁹² Gabriel Pieras reproduceix una carta del seminarista Gabriel Ramis, un document que té un cert interès per conèixer detalls de la predicació i de la vida quotidiana del clergat secular durant el pontificat de Bernat Nadal. PIERAS SALOM, G., *Fonts*, 192-194.

⁹³ Parcialment tractarem aquesta qüestió a FULLANA PUIGSERVER, Pere, *La Pureza, 200 años educando*, Centro de Enseñanza Superior Alberta Giménez, Palma 2010, pàg. 15-16.

rectors, respectivament, de Llucmajor i Felanitx.⁹⁴ D'aquella obra se'n feren quinze edicions entre 1813 i 1874 i esdevingué un dels elements essencials en el procés d'alfabetització i educació moral i religiosa del poble mallorquí.

Recordem que la seva publicació coincidí amb l'obligatorietat de l'ensenyament primari, bona part del qual, sobretot el femení, tenia el catecisme com el text fonamental i bàsic de l'ensenyament. No es pot deixar de banda que a través del catecisme es pretenia impulsar un catolicisme en el qual la devoció, arrelada en uns majors coneixements, potencià la millora d'uns costums socials encara amarats de rusticitat, barbàrie i superstició. Costums socials i religiositat són dos elements que, en aquell context, no es poden separar amb facilitat.

El bisbe Nadal i el foment de l'escolarització a Mallorca

La xarxa escolar a Mallorca tenia diferents epicentres. Per una banda existia un teixit d'escoles conventuals de llatinitat i gramàtica. Els jesuïtes n'havien tingut fins el 1767, els franciscans disposaven de l'Aula Menor Lul·liana a Sant Francesc, de Palma, i escoles a Artà, Petra i Llucmajor com a mínim; els dominics a Palma, Lloret i Pollença; els agustins a Palma i Felanitx; els mínims a Palma, Sineu, Muro; i en tenien també els caputxins, trinitaris, carmelites i teatins. El mateix Bernat Nadal s'havia format en aquelles estructures escolars i acadèmiques.

Per altra banda, hi havia un contingent significatiu de clergues dedicats a l'ensenyament d'infants i molts compartien les inquietuds dels grups reformistes locals, especialment en aquelles poblacions en les quals hi havia una incidència de la noblesa reformista. Joan Rosselló cita una quarantena de clergues dedicats a l'ensenyament de primeres lletres, gramàtica i llatí, la majoria dels quals a càrrec dels ajuntaments.⁹⁵ A més esmenta, també, alguns preveres dedicats a ensenyar solfa i cant als infants. Per altra banda, val la pena citar el cas de dos preveres dedicats a l'ensenyament primari contractats per la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País (SEMAP). Joan Cerdà Monserrat era mestre de gramàtica de la dita escola el 1780 i Miquel Cànaves Font ho era de l'escola de primeres lletres del Sindicat, el 1785, també a càrrec

⁹⁴ *Catecisme de la Doctrina Cristiana que per ús de la sehua Diocesis mana publicar el Ilm. Sr. D. Bernat Nadal, bisbe de Mallorca*, Palma 1801; AMENGUAL, J., *Llengua i catecisme a Mallorca: entre la pastoral i la política*, Mallorca 1991; GARCIA, Ramon, "Los Obispos", pàg. 231; DURAN PASTOR, M., *Bernat Nadal*, pàg. 31-34.

⁹⁵ ROSSELLÓ LLITERAS, J., "Series aprovechables para la historia de la docencia" *Memoria Ecclesiae XII* (1997), 365-402.

de la SEMAP. Més tard, Nadal en qualitat de soci de la Societat esdevingué protector de les escoles patriòtiques esmentades.⁹⁶

Així mateix, el preposit de Sant Gaietà, P. Fulgenci Palet, obrí una càtedra de Matemàtiques (1805).⁹⁷ Palet, destacat regalista, que havia abandonat Mallorca el 1785 i estigué vinculat als grups jansenistes madrilenys, on residí, retornà a l'illa el 1804. La SEMAP protegí la seva escola i la dotà de material didàctic. Tanmateix, aquella experiència sols durà uns anys, ja que el 1807 sembla que es tancà.⁹⁸ Posteriorment, va ser comissionat per la SEMAP per anar a Madrid com a alumne observador de l'Institut Pestalozzià, amb el projecte de fundar alguna escola després a Mallorca. La seva estada a Madrid degué ser breu i després no es coneix que es posàs en pràctica aquell mètode a Mallorca. Se sap, però, que a Sant Gaietà es formà llavors Nicolau Pons Umbert, un dels pedagogs més significatius dels primers decennis del segle XIX. Nadal col·laborà directament amb la SEMAP com ara en el projecte de l'Escola Nàutica i un Llatzaret a Sòller, que sembla que finalment no s'executaren.⁹⁹ Nadal considerava l'educació com el fonament de la felicitat dels pobles.

Des del segle XVI, Palma tenia un Col·legi femení de prestigi, com era la Criança. Bernat Nadal, que apostà clarament per l'educació femenina, entengué que havia de fundar una institució docent femenina nova, i en aquesta direcció promogué el Col·legi de la Puresa, regentat per Maria Arbona i Maria Ferrer.¹⁰⁰ El tema educatiu tingué un lloc destacat en el magisteri de Bernat Nadal, que de forma recurrent i persistent manifestava la necessitat d'incrementar la formació del poble, l'escolarització dels infants i la catequesi.¹⁰¹

Caritat i beneficència

Pel que fa a les institucions hospitalàries i assistencials, a la darrerria del segle XVIII Mallorca tenia quatre hospitals a Palma (Hospital General, Hospital Reial, Hospital de Sant Antoni i Hospital de Sant Pere i Sant Bernat),

⁹⁶ MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio*, pàg. 17.

⁹⁷ LLABRÉS, J., *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX, I* (1800-1820), Societat Arqueològica Lul·liana, Palma 1958, pàg. 90.

⁹⁸ COMAS, Francisca, "Los teatinos y su influencia en la introducción de los primeros métodos de renovación pedagógica en Mallorca a principios del siglo XIX", *Regnum Dei* 24 (1998), 253.

⁹⁹ MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio*, pàg. 15.

¹⁰⁰ FULLANA PUIGSERVER, Pere, *La Pureza, 200 años educando*, Centro de Enseñanza Superior Alberta Giménez, Palma 2010, pàg. 21-30; MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio*, pàg. 17.

¹⁰¹ Insistim que aquesta intervenció té com a objectiu principal el plantejament pastoral de Bernat Nadal. Per aquest motiu no hem aprofundit vessants que estan tractats de forma específica en aquest mateix volum. Pel tema pedagògic i escolar remetem al capítol d'aquest mateix llibre que ha signat el Dr. Bernat Sureda.

tres hospitals forans (Felanitx, Manacor i Sineu) i l'Hospici o Casa de la Misericòrdia de Palma. Encara el 1798 es fundà, a Palma, la Reial Casa de Nins Expòsits, promoguda pel bisbe Bernat Nadal.¹⁰² El bisbe, a més, lluità (1800) perquè poguessin disposar de telers i ningú no els impedís treballar com pretenia prohibir el regent.¹⁰³ Així mateix, el 1804, es creà la Junta de Caritat,¹⁰⁴ amb la finalitat de donar suport a les institucions públiques de beneficència, en la qual prengueren part canonges i rectors de Palma. L'Església tingué una presència destacada en el terreny social, no sols a nivell representatiu, sinó potenciant noves iniciatives i com a responsables de les velles institucions existents. Durant el pontificat de Nadal es produí el procés de reclusió dels pobres en els centres de beneficència, sostingué una part de l'Hospici i la Reial Casa d'Expòsits,¹⁰⁵ que confià al seu col·laborador a la Cúria, el paborde Bartomeu Jaume. No obstant això, els recursos destinats a la beneficència eren minsos i depenien, en gran part, de la caritat o de les rendes eclesiàstiques. Ja al començament del segle XIX, la societat mallorquina iniciava un procés de canvi, sobretot pel que fa al lleure i als costums públics.¹⁰⁶

En relació amb les institucions educatives amb una perspectiva clarament social, a Palma hi havia la Casa de Nines Òrfenes i la Casa de Penedides de la Pietat (el 1786 hi havia una priora i quinze dones recloses), ambdues destinades a protegir i assilar nines i dones, el subjecte fràgil de la societat en l'Antic Règim.¹⁰⁷ Així mateix, s'ha de tenir present la fundació de les Cases de Caritat, una de les quals creada pel rector de Felanitx, Antoni Roig, amb el suport de la SEMAP, i una altra per mossèn Pere Llull –Poquet– a Manacor.¹⁰⁸ El 1798, Antoni Roig comunicava a la SEMAP la fundació d'una Casa de Caritat a Felanitx, demanava la protecció de la casa i materials (torns per a filar cotó). El marquès de Bellpuig i el secretari, Josep Sanglada de Togores, li contestaren el 7 de gener de 1799, amb la complaença “que excitán las obras de Caridad dirigidas con tino a la utilidad común”. Aquesta fundació és una

¹⁰² CORTÈS, Bartomeu, *La Reial Casa d'Expòsits de Mallorca. Monografia històrica 1798-1842*, Ciutat de Mallorca 1928.

¹⁰³ GARAU, J. L., “Anales...”, 166.

¹⁰⁴ LLABRÉS, J., *Noticias...* I, 83.

¹⁰⁵ MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio*, pàg. 15.

¹⁰⁶ Vegeu l'apartat “Les novetats del darrer terç del segle XVIII”, de Miquel Deyà Bauzà, a PASCUAL, Aina (coord.), *De la beneficència a l'estat del benestar. Història dels serveis socials a Mallorca (s. XVI-XX)*, Consell de Mallorca 2011, pàg. 26-28.

¹⁰⁷ JUAN VIDAL, Josep, *El cens de Floridablanca a les Illes Balears 1786-1787*, Miquel Font Editor, Palma de Mallorca 1989, pàg. 39.

¹⁰⁸ DOMENGE, Pere, *Homenaje al Rdo. D. Pedro Llull Poquet*, Sóller 1926; AULET, Juan, Vida de *D. Pedro Llull y Poquet (Capella Pere 1747-1826)*, Manacor 1890, pàg. 7; TRUYOLS, A., *Sor Magdalena del Corazón de Jesús Nadal y las Hermanas de la Caridad de Manacor*, Palma de Mallorca 1924.

“prueba convincente del conato con que se dedica a hacer que sus feligreses conozcan la verdadera caridad”. La SEMAP premià memòries sobre l’organització i el manteniment de Cases de Caritat, “que fue la base de nuestros notables establecimientos provinciales sobre el orden de caridad que debe observar el hombre en su última disposición testamentaria”.¹⁰⁹

No obstant aquestes iniciatives de caràcter social, no hi havia una política de reclusió de pobres i miserables. Aquesta pràctica tradicional de la caritat i l’almoina va ser qüestionada, en els seus fonaments, per la Il·lustració. L’almoina es considerava com un estimulants de l’ociositat i la vagància. Òbviament no tots els pidolaires eren considerats ociosos, però es començà a distingir entre els pobres que es podien integrar a través d’una educació pel treball o reinserció social, i aquells que ho eren de forma estructural, incapaços de salvar els obstacles socials que els envoltaven. A banda dels acollits sistemàticament a l’hospici, Nadal mantingué una atenció especial als pobres que acudien directament al Palau Episcopal. Fins llavors, l’Església atenia els pobres de forma indiscriminada als convents i parròquies i a la Catedral. Arran del procés de reclusió la gestió de la caritat i la beneficència prengué un aire més organitzat i el bisbe Nadal, format en una mentalitat crítica i il·lustrada, degué ajudar en l’estructuració de l’acció social de l’Església mallorquina.

Algunes consideracions finals

En termes generals, el pontificat de Bernat Nadal i Crespi (1794-1818) es pot considerar com a pastoral. “Todo su pontificado –afirma Muntaner García– ha sido una continua visita, en que sin costa alguna de sus ovejas, ha estado en comunicación con todas ellas.”¹¹⁰ Aquesta valoració mereix un estudi comparatiu amb els bisbes reformistes del seu temps i amb els pastors que serviren l’Església de Mallorca abans de 1794 i després de 1818.

No hem pretès fer una biografia de Bernat Nadal, sinó únicament apuntar alguns vessants que entenem de primer ordre per explicar la seva trajectòria com a bisbe de Mallorca. Coneixem la seva rellevància política i social, sabem que hi ha un abans i un després de les Corts de Cadis, la Guerra del Francès i la Restauració borbònica, però tampoc no preteníem aprofundir la biografia des d’aquest punt de vista. És clar que el parèntesi de 1808 a 1814 condicionà tota la vida pastoral i s’ha d’estudiar amb cura, però no constituïa el nostre

¹⁰⁹ OLIVER, M. S., *Mallorca...* I, 64-65; LLABRÉS, Pere-Joan, *Dos-cents anys de caritat. Història de les Germanes de la Caritat de Sant Vicenç de Paül* (volum I: 1798-1886), Mallorca 2007.

¹¹⁰ MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio*, pàg. 9.

propòsit en aquesta ocasió. Bernat Nadal va ser diputat a Cadis i tingué un protagonisme rellevant en la redacció de la Constitució. Òbviament aquest currículum polític marcà profundament la seva trajectòria pastoral i la relació amb la seva feligresia i amb les institucions de poder. Com a conseqüència d'això generalment ens hem referit a una personalitat que ha tingut el focus d'interès bàsicament ideològic i polític. Miquel Ferrer Flórez el defineix bàsicament com a liberal.¹¹¹ Per bé que dedicà els quatre darrers anys de la seva vida preferentment a l'atenció pastoral, es desentén de les qüestions polítiques i col·labora en la restauració de l'absolutisme, el restabliment del Tribunal del Sant Ofici i la restauració de la Companyia de Jesús.¹¹²

La pastoral ens obliga a prendre en consideració les característiques de l'estament eclesiàstic i l'estructura parroquial. També la relació de l'estament amb els centres de poder de la societat, tot plegat en un marc de canvi profund que generà tensions i gemecs rellevants. A la mort de Nadal es posen en evidència conflictes socials i estamentals que es projecten en la vida del bisbe i que manifesten conflictes i tensions existents a l'interior de l'Església i de la societat. Els religiosos també s'han d'incloure en aquesta anàlisi, amb el benentès que es fa imprescindible afrontar l'anàlisi de la vida conventual d'una forma més profunda i amb més precisió, al marge dels grans tòpics ideològics i polítics de la conjuntura. Ens referim a un temps amb un nombre considerable de clergat baix que té dificultats per adaptar-se als canvis, fet a mida d'una societat que era a punt de desaparèixer definitivament.

No hem tingut ocasió de plantar cara a alguns temes essencials al començament del pontificat de Nadal. Ens referim a la gestió de la Diòcesi de Menorca (1795-1797) fins al nomenament del primer bisbe, Antoni Vila Camps, canonge de la Seu de Mallorca i company seu a Madrid. Bernat Nadal delegà clarament la gestió pastoral de Menorca en la figura del vicari general, el canonge de la Seu de Mallorca Josep Quadrado. Tampoc no hem insistit en el tema del Tribunal de la Inquisició, temàtica sobre la qual podeu trobar un treball en aquest manteix volum, obra d'Onofre Vaquer.

El projecte de renovació pastoral del bisbe Bernat Nadal entenem que representa l'univers des del qual s'ha d'entendre el conjunt d'accions d'aquesta època. Fins ara hem considerat la seva implicació pastoral, sobretot en el vessant de la formació (catequesi i escolarització) com un ressò de la seva mentalitat il·lustrada i culta, i segurament aquesta visió no es pot desvincu-

¹¹¹ FERRER FLÓREZ, M., "Las críticas", pàg. 363.

¹¹² *Ibid.*, pàg. 364.

lar del conjunt d'iniciatives ni de l'estil que intenta animar a les parròquies, vicaries i als centres de difusió cultural i social. Les propostes escolars i socials de Nadal, tant pròpies com aquelles que potencià a través de la societat civil, també tenen un to major en el seu esquema general de caràcter pastoral, com reconeix el mateix Ferrer Flórez quan afirma que “era un hombre sencillo, afable y amigo de los pobres de cuyo mundo en efecto procedía”.¹¹³

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, M., *El Pontificio Colegio Luliano de Ntra Sra de la Sapiencia*, Palma de Mallorca 1985.
- AMENGUAL, José, *Oración fúnebre en las exequias del Obispo D. Bernardo Nadal Crespi*, Palma 1819.
- AMENGUAL BATLE, Josep, *Llengua i catecisme a Mallorca: entre la pastoral i la política*, Mallorca 1991.
- BARRIO GOZALO, M., “Sociedad, Iglesia y Vida religiosa en la España del siglo XVIII”, *Antologica Annua* 36 (1989) 273-210.
- CAMPANER, Álvaro, *Cronicón Mayoricense*, Palma 1984.
- CANALES, E. “Diezmos y revolución burguesa en España”, a GARCÍA SANZ, A.; GARRABAU, R., (ed.), *Historia agraria de la España contemporánea. I. Cambio social y nuevas formas de propiedad (1800-1850)*, Barcelona 1985, pàg. 245-274.
- COMAS, Francesca, “Los teatinos y su influencia en la introducción de los primeros métodos de renovación pedagógica en Mallorca a principios del siglo XIX”, *Regnum Dei* 24 (1998) 247-267.
- CORTÈS, Bartomeu, *La Reyat Casa d'Expòsits de Mallorca. Monografia històrica 1798-1842*, Ciutat de Mallorca 1928.
- DD.AA., *IV Jornades d'estudis locals [Santa Maria del Camí] 9, 10 i 11 de maig de 2003: en memòria del paborde Bartomeu Jaume de s'Arboçar*, Ajuntament de Santa Maria del Camí, 2004.
- DOMENGE, Pere, *Homenaje al Rdo. D. Pedro Llull Poquet*, Sóller 1926.
- DURAN PASTOR, Miquel, *Bernat Nadal i Crespi. Un bisbe solleric que fou diputat a les Corts de Cadis*, Biografies de Mallorquins 13, Ajuntament de Palma 1986.
- FAJARNÉS, Enric, “Emigración de sacerdotes franceses á la isla de Mallorca en 1792”, a BSAL 7, 398-399.
- FÉRRER FLÓREZ, Miguel, “Las órdenes religiosas en Mallorca a fines del siglo XVIII y principios del XIX”, BSAL 57 (2001), 174.
- FERRER FLÓREZ, Miguel, “Las críticas al Obispo Nadal Crespi”, *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 847 (1993).

¹¹³ FERRER FLÓREZ, M., “Las críticas”, pàg. 365.

- FERRER FLÓREZ, Miguel, “Corrientes políticas y actitudes religiosas en Mallorca durante el siglo XIX”, *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 848 (1994).
- FIOL MATEU, Gabriel, *Monografia de l'església de Sant Joan Baptista de Mancor de la Vall*, Consell Insular de Mallorca – Ajuntament de Mancor de la Vall – Govern de les Illes Balears [1988].
- FULLANA, Pere, “L'Església a Mallorca la vigília de la Guerra del Francès”, *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* (BSAL) 55 (1999), pàg. 239-248.
- FULLANA, Pere, “El liberalisme catòlic a Mallorca al començament del segle XIX. Un canvi de perspectiva”, *Serra d'Or* 470 (1999), pàg. 857-859.
- FULLANA PUIGSERVER, Pere, *La Pureza, 200 años educando*, Centro de Enseñanza Superior Alberta Giménez, Palma 2010.
- FULLANA, Pere – VALENCIANO, Valentí, “Nadal Crespi, Bernardo”, *Diccionario de Diputados Españoles, I (1810-1814)*, Cortes Generales 2010.
- FULLANA, Pere – VALENCIANO, Valentí, “Bernat Nadal i Crespi”, a *Fills il·lustres de Palma*, Diari de Balears – Promomallorca, Ajuntament de Palma 2008, pàg. 334-337.
- GARAU, J. L., “Anales de Mallorca. José Desbrull 1800 á 1833”, BSAL 1905.
- GARCIA, Ramon, “Los Obispos de Mallorca (1778-1851): una aproximación prosopográfica”, a MARIN GELABERT, Miquel A. (editor), *II Simposium d'Història social de la Religió. La beata Sor Francinaina de Sencelles*, Mallorca 2001, pàg. 215-252.
- GIL NOVALES, A., “Nadal y Crespi, Bernardo (1745-1818)”, www.mcnbiografias.com (consultat el 28 de març de 2013).
- HERR, R., *La Hacienda Real y los cambios rurales en la España de finales del Antiguo Régimen*, Madrid 1991.
- JOVELLANOS, G. M., Vegeu *Cartes Mallorquines de G.M. de Jovellanos*. Edició, introducció i notes a cura de Pere Fullana i Puigserver, Ajuntament de Palma 2010.
- JUAN VIDAL, J., *El cens de Floridablanca a les Illes Balars 1786-1787*, Miquel Font Editor, Palma de Mallorca 1989.
- LLABRÉS, J., *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX, I (1800-1820)*, Societat Arqueològica Lul·liana, Palma 1958.
- LLABRÉS, Pere-Joan, *Dos-cents anys de caritat. Història de les Germanes de la Caritat de Sant Vicenç de Paül* (volum I: 1798-1886), Mallorca 2007.
- LÓPEZ MUÑOZ, M. L., “Las cofradías en la España del siglo XIX”, *XX Siglos* 3 (1995), 44 seg.
- MATEU MAIRATA, Gabriel, *Los Obispos de Malloca*, Editorial Cort, Mallorca 1985.
- MAYORDOMO, A., “Iglesia, Religión y Estado en el reformismo pedagógico de la Ilustración Española”, *Revista de Educación* 1988, 443-466.
- MOLL RIBAS, Bartomeu, *Les visites pastorals a la parròquia de Montuïri*, Ajuntament de Montuïri 2007, pàg. 292-299.
- MUNTANER GARCIA, Joan, *Elojio histórico del Ilustrísimo y Reverendísimo Señor D. Bernardo Nadal y Crespi, Obispo de Mallorca, socio de mérito de la Real Sociedad Económica de Amigos del País, leído en la Junta Ordinaria que celebró el día 2 de enero de*

1819. Suplemento al Semanario Económico que publica la Real Sociedad Económica Mallorquina, Palma 16 enero 1819.
- NICOLAU BAUZÀ, Josep, “Un antic col·legial de la Sapiència: el Bisbe de Mallorca, D. Bernat Nadal”, *Comunicació* 40-41 (1985), 47-65.
- OLIVER, M. S., *Mallorca durante la primera revolución*, Lluís Ripoll Editor, Palma 1982, vol. I.
- OLIVER NADAL, Antonio, *Adición al elogio histórico del ilustrísimo señor D. Bernardo Nadal y Crespi, Obispo de Mallorca*, Impr Villalonga, Palma 1819.
- PARDOS PÉREZ, José Luis, *El modernizador: una aproximación a Floridablanca*, Fundación Los Álamos, Universidad de Murcia, 2011.
- PIERAS SALOM, G., *Fonts documentals de l'Arxiu Parroquial d'Inca. Articles publicats al setmanari Dijous (1978-1980)*, Ajuntament d'Inca – Lleonard Muntaner Editor, 2007.
- PUIGSERVER LLULL, Gerónimo, *Biografía del Ilustrísimo y reverendísimo Señor Don Bernanrdo Nadal y Crespi, dignísimo Obispo de Mallorca*, Imprenta de Juan Colomar, Mallorca 1864.
- RAMIS BARCELÓ, Rafael, “Sobre la denominación histórica de la Universidad de Mallorca: problemas institucionales e ideológicos en torno al lulismo”, *Cuadernos del Instituto Antonio de Nebrija* 13/2 (2010), 248-263.
- RENOM, M. T., *Miquel Ferrer Bauçà protagonista en la societat mallorquina*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.
- RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, María del Carmen, “Las relaciones Iglesia-Estado en España durante los siglos XVIII y XIX”, *Investigaciones Históricas* 19 (1999), 198-217.
- ROSSELLÓ LLITERAS, Joan, *Formación literaria del clero de Mallorca. El Seminario de San Pedro y sus antecedentes históricos*, tesis doctoral UIB, tomo III, pàg. 512-539.
- ROSSELLÓ LLITERAS, J., “Inventario de documentos referentes a los Antonianos de Palma en el Archivo Diocesano de Mallorca”, *BSAL* 47 (1991), 219-241.
- ROSSELLÓ LLITERAS, Joan, “Series aprovechables para la historia de la docencia”, *Memoria Ecclesiae* XII (1997), 365-402.
- ROTGER, M., *El Seminario Conciliar de San Pedro: estudio histórico sobre la enseñanza eclesiástica en Mallorca*, Palma de Mallorca 1900.
- ROURA, L., “Els francesos a Mallorca: notes per a una aproximació al bandejament i la immigració a finals del segle XVIII”, a *El Regne de Mallorca i el Sud Francès*, IV Jornades d'Estudis Històrics Locals, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma de Mallorca 1986.
- TRUYOLS, A., *Sor Magdalena del Corazón de Jesús Nadal y las Hermanas de la Caridad de Manacor*, Palma de Mallorca 1924.
- XAMENA, Pere, *Any enrera. Felanitx 1560-1930*, Felanitx 2000.
- XAMENA, Pere - RIERA, Francesc, *Història de l'Església a Mallorca*, Editorial Moll, Mallorca 1986, pàg. 265-283.